

Melcior Febrer, poeta i dramaturg del Baix Maestrat de la primera meitat del segle XVII*

Melcior Febrer, early 17th century poet and playwright from the Baix Maestrat

ENRIC QUEROL COLL
equerol@hotmail.com

Grup d'Investigació Mimesi / Universitat de Barcelona

Resum: Aquest article incorpora un nou poeta al panorama de la literatura barroca valenciana: Melcior Febrer (Vinaròs, 1578 – Traiguera, ? 1648). La major part del corpus d'aquest autor es conserva al manuscrit 3895 de la Biblioteca Nacional de España. El volum recull tant composicions pròpies, majorment en castellà, com també d'altres del gust de l'autor, tot conformant un cançoner molt representatiu dels gustos literaris del primer Barroc hispànic. Paral·lelament a aquest autors emblemàtics, el cançoner aplega una sèrie de composicions generades a l'àrea valenciana per Melcior Febrer i altres literats amb els quals estava en contacte, com ara Marc Antoni Ortí, Vicent Esquerdo i Francesc Cros. Editem en apèndix l'epístola en vers, *Resposta mia a una carta en valencià escrita per el señor y amich March Antoni Ortí* tant per l'interès intrínsec com per les observacions metaliteràries que hi conté.

Paraules clau: Melcior Febrer, Cosme Gómez de Tejada, barroc valencià, Maestrat

Abstract: This paper incorporates a new name to the list of Valencian Baroque poets: Melcior Febrer: (Vinaròs, 1578 – Traiguera, ? 1648). The main part of the corpus of his works, unattended by the critics, is preserved in the manuscript 3895 (Biblioteca Nacional de España). This volume contains his own compositions, mainly written in Spanish, as well as others of his favourite poets, thus creating a highly representative collection of the poetical taste of the time. Besides this group of referential pan-Hispanic writers, the volume also contains a series of works generated in the Valencian area due to Febrer and some of his literary friends and acquaintances, such as Marc Antoni Ortí, Vicent Esquerdo or Francesc Cros. Due to its metaliterary interest, an edition of the poem *Resposta mia a una carta en valencià escrita per el señor y amich March Antoni Ortí* is provided in appendix.

Keywords: Melcior Febrer, Cosme Gómez de Tejada, Valencian baroque, Maestrat

---

* Projecte de recerca «Mímesis. Discurso teórico y creación literaria en la edad moderna» FFI2015-65454-P MINECO

1. Preliminars.

La incorporació d'una nova entrada a la nòmina d'escriptors de l'Edat Moderna és sempre benvinguda, en tant que ens forneix d'una peça més a l'hora de completar el panorama literari, en aquest cas, del prolífic Barroc valencià. Ara bé, un nou literat no és tan sols un ítem més d'un llistat, sinó que passa a formar part d'una xarxa, la *república de les lletres*, tot seguint l'expressió d'aquell moment. Dins aquesta xarxa, els autors mantenien contacte els uns amb els altres, ja fos mitjançant la trobada amb els contertulians locals; epistolament, amb corresponents forans, o bé compartint un espai físic o virtual més solemne, en ocasió de les justes poètiques, les tertúlies i les acadèmies literàries. Aquests intercanvis permetien la posada en comú dels autors de referència que calia llegir, de les autoritats que s'havien de manejar i dels escriptors coetanis als quals emular; és a dir, l'assimilació del bagatge literari anterior –el diàleg amb la tradició– i del paradigma teòric dominant. Tot plegat, s'anava modelant una poètica singular, proteica, de la qual els autors eren alhora producte i creadors, definida tant pels aspectes més formals –predilecció per certs gèneres, formes estròfiques i estilemes; de contingut –tria temàtica i conceptual, assumptió d'uns valors i d'un discurs ideològic–, com també per les estratègies editorials que vehiculaven els productes. O, en paraules de Solervicens (2012: 13), «una construcció discursiva pròpia, amb un conjunt de trets estètics i epistemològics específics», de la qual una sèrie de textos en compartien el model teòric.

Cal incardinar Melcior Febrer en l'ambient cultural valencià de la primera meitat del XVII. Sabem positivament que tingué contactes personals i epistolars amb personatges de prestigi en el món de les lletres d'aleshores, com ara Marc Antoni Ortí, Josep Vicent del Olmo i Francesc Cros, aquest, a cavall entre Morella i València ciutat. No és difícil imaginar que conegué també altres literats d'aquest entorn; Cros, per exemple, era amic de Pere Jacint Morlà (Ferrando 1995: 102-103), considerat un dels millors poetes en valencià del moment, i bé el pogué introduir en els cenacles literaris de la capital. L'amistat amb Cros el vinculava, probablement, amb altres literats morellans del moment, com ara l'arxipreste Melcior Figuerola (t. 1628) o el seu substitut, Joan Francesc Ram (Xerta, c. 1604 – Morella, 1674), amic d'Andrés d'Uztarroz, Lastanosa, Baltasar Gracián i el selecte grup de literats aragonesos (veg. Querol Coll 2006: 256-262). Una altra possible coneixença, per proximitat i interessos comuns, seria el teòleg Miquel Cosme Febrer (t. 1637), amb qui no estava directament emparentat, que residia a la veïna vila de Càlig. Aquest publicà una traducció, amb addicions, d'una obra ascètica, *Arte de vivir espiritualmente, compuesta en toscano por el padre F. Juan de Jesús María* (València, 1620). Però al marge d'aquests vincles, la situació fronterera del Maestrat, a la diòcesi de Tortosa, obria Febrer a una sèrie d'influències de l'altra banda del Sénia: sabem que fou contertulià del mestre Esteve Manyà, actiu a Saragossa el 1603-1608 i que, a partir del 1609 exerceix, bé com a metge o com a docent, a Ulldecona, a la mateixa Traiguera i, del 1617 al 1630 a Castelló de la Plana (Querol Coll 2006: 12-16). També tingué contactes literaris a Tortosa, on publicà un acte sacramental a l'estampa de l'impressor i historiador Francesc Martorell, que li dedicà un sonet. A cavall entre València i Sant Mateu, llocs on gaudia de sengles benefets eclesiàstics, hi podia trobar Narcís Arano, rector pensionista de Vilalba dels Arcs (Terra Alta), beneficiat a València, i autor d'una traducció

d'Ausiàs Marc al castellà, avui perduda (Ximeno 1747-1749: vol. I, 356-357). Finalment, el cercle s'eixampla encara més en els casos d'Andrés de Mondina, rector de Quinto de Ebro relacionat amb Bartolomé Leonardo de Argensola, que subministrava a Febrer composicions del seu interès, i de Cosme Gómez de Tejada, de Talavera de la Reina, autor del qual reelaborà part de la seva obra i de qui es considera «su amigo». De tots aquests contactes en donarem detall circumstanciat.

Melcior Febrer és un bon exponent de l'harmonització entre els epicentres culturals i les àrees considerades perifèriques, ben ennovades, en realitat, de la modernitat del moment. Aquesta sincronització s'explica, en part, perquè la transmissió cultural no segueix un model piramidal unívoc, amb uns grans centres –Roma, Nàpols, Madrid o, a la Corona d'Aragó, Barcelona, València, Saragossa– que il·luminen la resta del territori, sinó que també s'expandeix en xarxa, amb una multitud de contactes a través de nòduls més petits. No cal tampoc negar l'evidència: les capitals actuarien com a centres de formació i, sobretot, de caixa de ressonància, gràcies a les infraestructures culturals de què disposaven –temporada teatral *estable*, impremta, universitat, acadèmies literàries, biblioteques– i també a la presència de les elits del poder –Audiència, Diputació, cort virregnal, seu episcopal– transmissores dels models culturals imperants.

Perifèria no és, però, la paraula adequada per definir la posició cultural del Maestrat a l'albada del Barroc. El jovent local podia aprendre els rudiments llatins als estudis de gramàtica de Vinaròs, Traiguera o Sant Mateu, aquest darrer de gran renom. Posteriorment, els fills de les famílies benestants estudiarien a València, Lleida, Osca o Tortosa. Les xarxes conventuals eren també un element important a l'hora de difondre un coneixement estandarditzat que acabava repercutint en el bagatge cultural de la comunitat seglar, atesa la simbiosi entre els convents i les viles que els acollien. A més, la seva posició de cruïlla geogràfica convertia el Maestrat en terra de pas entre el Regne i el Principat, connectat també amb Saragossa per la ruta de Morella-Alcanyís i obert al mar per Vinaròs. Tot plegat, es tracta d'una zona amb un gran tràfic comercial, de viatgers i d'idees.

És precisament aquesta situació central en relació a la Corona d'Aragó, que fa que l'estudi del fet literari al Maestrat, Morella i l'àrea de Tortosa, a la banda catalana –és a dir, els territoris de l'antiga diòcesi de Tortosa– sigui significant a l'hora de matisar i revisar un dels axiomes del Barroc catalanòfon: la regionalització i compartimentació de la literatura, sense referents que ultrapassin el marc propi, excepte amb comptades ocasions. Aquesta noció, difosa a partir de Joan Fuster (1956: 17-19), manca d'una reflexió aprofundida que evitaria la repetició acrítica d'un tòpic no ben articulat.

L'absència d'una proposta literària orgànica per als territoris catalanòfons, no fa menys interessant incidir en la permeabilitat entre els literats d'una i altra banda del Sénia, en tant que contradiuen aquest plantejament general i obren noves vies d'investigació. Catalunya en València i València en Catalunya, per dir-ho així. A l'efecte, em ve al cap el periple vital d'un altre escriptor de la diòcesi: Francesc de la Torre i Sevil (Tortosa, 1625 – Madrid, 1681), que desenvolupà una reeixida carrera com a poeta, dramaturg i autor de llibres festius a Tortosa, Saragossa, Morella, València i Madrid

(veg. Querol Coll 2006: 250-269), fet que no impedí una molt bona recepció de la seva obra al Principat i que fos efusivament lloat pels homes de l'Acadèmia dels Desconfiats (Brown/Escartí 1990: 69-70).

És en base a aquestes premisses i paràmetres –xarxes literàries, relació amb els epicentres culturals, trencament de fronteres territorials– que en les següents pàgines presentem i mirem de contextualitzar la figura de Melcior Febrer, autor pràcticament desconegut, amb producció majoritàriament en castellà i també en català. En apèndix editem l'epístola en vers que va dirigir a Marc Antoni Ortí com a mostra del seu numen.

2. Melcior Febrer (Vinaròs, 1578 – Traiguera?, 1648)

Tot i que Febrer és un cognom molt comú al Baix Maestrat (cf. Febrer 2014), la recerca als arxius Diocesà i Capitular de Tortosa forneix algunes dades, tant biogràfiques com del seu currículum eclesiàstic, que permeten establir l'entorn familiar de l'autor. Així, en una col·lació beneficional s'explicita que era fill del doctor en medicina Rafael Febrer, de Vinaròs.¹ La seva partida de bateig es troba efectivament, a l'Arxiu Parroquial de Vinaròs: un fill del metge Rafael Febrer, de nom Melcior Febrer i Ferrer, fou batejat el 23 de febrer del 1578.² Els Febrer eren una família de l'oligarquia local que, reforçats socialment pel pas per la Universitat, acabaren ennoblint-se, ja a finals del segle XVII, amb Joan Baptista Febrer de la Torre. Pel que fa al pare, es tracta, segurament, de l'homònim que obtingué el grau de doctor en medicina a la Universitat de València el 14 de juliol del 1552 (Gallego; Felipo 1983: 108). El vincle amb Traiguera podria venir pel trasllat del pare a aquesta població per motius professionals. Ferreres (2009: 81) dóna notícia d'un metge anomenat Rafael Febrer, batlle de la vila entre el 1592 i el 1595. Cal esmentar també un germà seu anomenat Baltasar Febrer, doctor en teologia, documentat com a rector de Nules entre el 1607 i el 1621.

La primera notícia fefaent sobre Melcior, bateig a part, el situa a Traiguera, el 18 d'octubre de 1601; en aquella data consta com a diaca i gaudint d'un benifet dotat amb 15 lliures anuals.³ El 20 d'octubre de 1606 es doctorà en teologia als Reials Col·legis de Tortosa; no consta, però, on havia estudiat arts.⁴ L'1 de desembre del 1607 rep llicència del bisbe per a predicar i confessar arreu de la

---

*Projecte de recerca «Mímesis. Discurso teórico y creación literaria en la edad moderna» FFI2015-65454-P MINECO.

1 «Constat dictum Melchiorum Febrer presentatum esse filium Raphael Febrer, medicina doctoris, fratris dicti Michaelis Febrer, fundatoris [de Vinaròs]». ADTo (Arxiu Diocesà de Tortosa). Beneficials. Vinaròs 18, edictum 1685, s/f.

2 AAV (=Arxiu Arxiprestal de Vinaròs). Baptismes I (1539-1599), f. 106v, n° 20: «A 23 de febrer [1578] bategí yo, Antoni Monfort, prevere, a Melchor Febrer, fill del magnífich Rafael Febrer, Dr. en medicina, y de la Sra. Anna Ferrera y de Febrer. Foren padrins lo magnífich senyor mossèn Miquel Febrer y la Sra. Úrsola Febrera y Doménech». Agraeixo l'amabilitat de mossèn Emili Vinaixa, que em facilità la partida de naixement.

3 ACTo (=Arxiu Capitular de Tortosa). Visites pastorals 5. Pedro Manrique, s/f.

4 ACBEB (=Arxiu Comarcal del Baix Ebre). Fons notarial de Tortosa (secció històrica), sgn. 1651, s/f.

diòcesi.⁵ Les següents notícies l'ubiquen una i altra vegada a la vila de Traiguera, on pel seu grau de doctor gaudia de preeminència entre el clergat local. Un parell de notícies reforcen l'entroncament familiar amb Vinaròs: el 19 de gener del 1638 batejà, a la parroquial d'aquesta vila una possible parenta, Vicenta Gil i Febrer, filla de Jeroni i d'Úrsula;⁶ mentre que el 7 de novembre del 1641 fou col·lat al benifet de l'altar del Roser i Sant Miquel, a la parroquial de Vinaròs, al qual renuncià, sense que s'expliciti el motiu, a l'any següent.⁷ El mes de maig del 1644 li fou concedida la *jubilatio presbyteri* a causa dels seus anys i xacres —«senectute et infimitate», tot conservant la pensió.⁸ Finalment, el 2 d'octubre del 1648 trobem que Joan Baptista Oller fou col·lat al benifet de l'altar major de la parroquial de Traiguera, vacant pel traspàs de Melcior Febrer.⁹ Com que els benifets eren proveïts poc després de la mort del posseïdor, entenem que Melcior hauria faltat aquell mateix any.

3. Contactes literaris i obra

La primera notícia literària sobre Febrer es troba en el vademècum manuscrit del mestre de gramàtica Esteve Manyà, amb el títol *És de coses predicables i altres que no són de mercaderia*¹⁰ (cf. Navarro 2011: 58, n. 40, Querol Coll 2016). Allí, en una anotació marginal a certs exercicis literaris que intercanviaven Manyà i Febrer, signada a Traiguera el 25 d'agost de 1610, el mestre l'informa breument de la recent expulsió dels moriscos i demana a Febrer que «componga un soneto en que se compahería [sic] la entrada de los moros y salida» (f. 213). Tot i el laconisme de la nota, podem conjecturar que Manyà exercia aquell any de mestre a Traiguera i també que els homes de bones lletres de la vila mantenien un petit cenacle literari en què comentaven les notícies d'actualitat i exhibien la seva perícia poètica. La següent petjada és més important: la impressió del *Auto doloroso del descendimiento de la cruz de Cristo señor nuestro* (Tortosa: Francesc Martorell, 1633).¹¹ L'obra fou redactada amb anterioritat, atès que rebé la llicència d'impressió de la Cúria el 4 de novembre del 1628. El text va precedir de dos sonets encomiàstics: un del mateix impressor Martorell —autor de la *Historia de la antigua Hibera* (1626), primer text historiogràfic imprès sobre Tortosa— i un altre d'un anònim «religioso». Es tracta d'una obra dramàtica d'envergadura modesta —26 pàgines— en la línia dels tradicionals davallaments representats a Setmana Santa i ben vius a la diòcesi tant a l'edat

5 ACTo. Vicariatus 205, f. 242v.

6 ADTo. Beneficials Vinaròs 18, s/f.

7 ADTo Beneficials. Vinaròs 18, s/f.

8 ACTo. Vicariatus 316, s/f. No podem donar la data exacta de la jubilació perquè el foli està mutilat.

9 ACTo. Vicariatus 279, s/f.

10 Arxiu Municipal de Castelló de la Plana.

11 Exemplar a la Hispanic Society of America.

mitjana com en època moderna (cf. Massip 1992: 51, Romeu 1994-1995, Querol Coll 2001: 297-299). Els protagonistes principals són, com és habitual, Nicodem i Josep d'Arimatea, encarregats de desclavar Jesús. Quina era la finalitat d'aquesta peça dramàtica? Tot i que no hem trobat cap disposició específica de l'Església tortosina sobre aquesta representació en particular, un parell de detalls permeten plantejar que podria ser concebuda o promoguda com a text oficiós arreu de la diòcesi. Així, la llicència d'impressió explícita que «es muy digno que se imprima y que se recite en todas las iglesias del obispado por obra devota». De la didascàlia final del text es desprèn que s'havia de representar, és obvi, *durant la litúrgia de Setmana Santa*, just abans de la processó del Divendres Sant: «tomarán el santo Christo y pónganle en las andas baxo el tálamo y hagan su processión».

Sobta, però, el canvi de llengua en una representació que tradicionalment s'expressava en català, tal i com es feia, per exemple, a la veïna Ulledecona (Romeu 1994-1995: vol. I, 176-196). Més encara en *temps del bisbe Justo Antolínez de Burgos*, defensor a ultrança de la predicació en la llengua vernacle i promotor de l'ús del català entre el clergat, com és patent, per exemple, en el patrocini del bisbe a la traducció al català d'un *ars moriendi* del jesuïta Luis de la Puente, *Modo breu d'ajudar a ben morir amb perfecció* (Tortosa, 1636). En contrapartida, cal notar també que són precisament les comarques valencianes de la diòcesi les que pressionen perquè el castellà esdevingui la llengua dels sermons més lluïts (cf. Pitarch 2001: 157-189). De fet, a Castelló ja s'havia adoptat un text en castellà per al drama assumpcionista local el 1588 (Julià 1961: 212-213).

La resta de l'obra conservada de Febrer es recull al manuscrit 3895 de la Biblioteca Nacional, atribuït als catàlegs de la institució a Cosme Gómez Tejada de los Reyes, autor de Talavera de la Reyna i coetani del nostre autor. Per bé que el nom d'aquest apareix, efectivament, retolat al lloc del volum, Madroñal (1991: 308), estudis de Gómez, ja va notar que «es difícil que Cosme sea el autor de estas deformaciones de su obra, [...] Melchor Febrer, presbítero de la villa de Traiguera [...] parece el autor, en unas ocasiones, y el destinatario, en otras, de todos los poemas que figuran en el códice». Per a complicar-ho més, al f. 1 trobem un altre títol: «Lucidos intervalos de poética vanidad, con desengaños de un viejo regonocido», junt amb la menció de propietat: «es de don Antonio de Calatayud i Toledo». Aquest fou un cavaller valencià de l'orde de Montesa que arribà a ser regent del Consell d'Aragó. D'acord amb les genealogies montesianes de Cerdà (2012: 112-113), visqué entre el 1634 i el 1692. De la lectura del manuscrit, però, s'infereix que Calatayud en fou només el posseïdor en cert moment, i no el responsable de la redacció o confecció del mateix. El volum, en realitat, funciona com a cartipàs poètic i fou compilat, versemblantment, per Melcior Febrer. Conté composicions atribuïdes explícitament al mateix Febrer i al poeta morellà Francesc Cros, amic amb qui intercanviava versos i notícies, i altres de literats valencians com ara Marc Antoni Ortí i Vicent Esquerdo; un gruix important són dels *ingenis* espanyols més celebrats, com ara Lope de Vega, Góngora, Quevedo, el comte de Villamediana, Bartolomé Leonardo de Argensola, Antonio Zorita, Antonio Mira de Amescua o el ja conegut Gómez de Tejada, entre altres. En algunes ocasions apareixen els noms dels corresponsals que envien a Febrer les novetats literàries del moment. És el

cas d'Andrés Mondina,¹² rector de Quinto de Ebro –i amic de Bartolomé Leonardo de Argensola– que li envia còpia de *La cueva de Meliso*, diàleg en vers crític amb el comte-duc d'Olivares, que gaudí d'una gran difusió manuscrita, o de Josep Vicent del Olmo, de València, que li facilita una sèrie de composicions del mateix Argensola introduïdes per la següent nota: “De la mano de mi querido amigo Joseph Vicente del Olmo quando vino con mossén Cros” (f. 96). Aquests exemples adduïts són prou clarificadors sobre el procés de confecció del còdex i expliquen també els canvis de lletra: Febrer recull versos propis i també composicions alienes que li faciliten els seus amics.

N'hi ha d'anònimes o de rubricades amb anotacions que no permeten una identificació definitiva de l'autor, com ara la vague referència «propio». Volent regir-nos pel rigor i la prudència, és cert que algunes d'aquestes composicions podrien ser atribuïdes també a Febrer, ja sigui per l'ambient valencià o per ser variacions d'un concepte tot just tractat, segons l'orde de confecció, per aquest autor. Amb tot, hem optat per atribuir a Febrer tan sols aquelles en què es fa una menció d'autoria clara, presentant-les per ordre cronològic.

- *Resposta mia a una carta en valencià escrita per el Sr. i amic meu Marc Antoni Ortí, notari y secretari de la Diputació de València, avisant-me d'un disgust que tingué amb lo virrei de los Vélez [...] per la que li volgué prohibir de ma senyora dama Fenollet, monja en madalenes, conforme ho escrigué al capità Miranda, quan estaven en Madrid, en lo quadern que [és] de obres sues, i jo li responguí lo següent* (f. 45v-48).

Es tracta d'una epístola en forma de romanç, de 300 versos, datada a Traiguera el 3 de febrer de 1636. En una primera part, Febrer s'adreça a Marc Antoni Ortí tot expressant l'alegria de tindre noves seves per part del seu cosí Francesc Febrer, doctor en medicina. La narració explica el procés de lectura i expressa l'admiració de Febrer per Ortí:

Vos sou lo restaurador
y un esmalt sobre el or fi
de la lengua valenciana
y dels poetes antichs.
De Auziàs March, de Jaume Roig,
Moreno, Portell, Narcís
Vinyes i de Andreu Pineda,
Jaume Gazull y altres mils.
Com del reverent prevere
mossèn Fenollar, tan ric
de ingeni que en vers y en prosa
la trona y teatro omplí.

En efecte, Marc Antoni Ortí (1593-1661), fill de Nules, havia assumit el paper de campió de l'ús literari del valencià, i era percebut com un dels líders d'aquesta generació –és significatiu que l'antecedent més proper al que al ludeix sigui Andreu Martí Pineda, traspassat el 1566. Ortí exposa

---

12 En principi no sembla emparentat amb els Mundina/Mondina de Vila-reial, propers físicament a Febrer.

el seu programa a la dedicatòria als jurats de València inclosa al *Siglo quarto de la conquista de Valencia* (1640). Allí desenvolupa una apologia decidida de la llengua juntament amb una proposta de modernització (cf. Pitarch 1972: 50-54, Ferrando 2012: 123).

En un altre bloc temàtic, Febrer recrimina Ortí pels seus amors amb una monja:

puix may vos imaginí
amich de carn en graelles
havent provat lo rostit.
Perdonau-me aquesta eixida,
que mai he pogut sofrir
que s perda un home prudent
per tan tenebrós camí.

La sàtira, i també la descripció ludico-eròtica, dels amors mongívols té un llarg recorregut a la literatura barroca i era un motiu literari ben viu a València, com es pot apreciar en les composicions conservades de Pere Jacint Morlà, coetani de Febrer (Ferrando 1995), i també el trobem al Principat, en poetes com Francesc Fontanella (veg. Sogues 2014). Al convent de Santa Maria Magdalena de València, de l'orde dominic, la situació era tan escandalosa que la mestra de novícies va escriure al Consell d'Aragó per denunciar l'abús. El nou virrei, el marquès de Los Vélez, va posar mà en l'afer i, com a conseqüència, alguns seglars van ser empresonats per incomplir la prohibició de tenir tracte amb les religioses (cf. Callado 2014: 82-83, 176). Amb l'expressió «carn en graelles» Febrer fa esment a la manera de trobar-se els festejadors, que es comunicaven a traves de les reixes de les finestres del convent. Entre burles i veres, com correspon al tracte entre amics, i disculpant-se per moralitzar més del compte —«si us predique»—, li retreu aquest comportament, indigne d'un bon cristià. Finalment, Febrer reconeix el mestratge d'Ortí i li demana resposta epistolar, tot fent esment a cert sonet que havia enviat al de Nules.

- *Respuesta mía* (f. 144-144v) [a una] *Del amigo mossèn Francisco Cros avisándome de los enfados y cárcel de nuestro caro amigo, Josep Vicente del Olmo, secretario del tribunal, por la muerte de Palomares, y mi respuesta con la misma estafeta. Romance. "Ya está metido en la trena"*. (f. 143v-144).

Com en l'anterior composició, es tracta d'una epístola en vers, en aquesta ocasió dirigida al poeta morellà Francesc Cros, ben conegut en els cercles literaris de la capital del Regne, on va publicar un llibre festiu, *Fiestas que en la insigne Universidad de Valencia se celebraron del glorioso doctor y evangelista san Lucas* (València, 1626), en què descriu, entre altres esdeveniments, la justa poètica celebrada el 1623 en ocasió de les festes esmentades (Mas 1996: 212-214, 279-281). Cros tenia relació també amb els literats aragonesos i amb els cercles de la Cort, com es fa palès en la publicació d'una «Canción lírica» a la mort de Lope de Vega, inclosa al volum *Fama póstuma a la vida y muerte de [...] Lope Félix de Vega Carpio* (Madrid, 1636, f. 184v-185), editat per Juan Pérez de Montalbán, i que

recull «los más esclarecidos ingenios» del moment (cf. Beser 1991). D'altra banda, el romanç «Ya está metido en la trena», ha rebut atenció per part de la crítica en virtut de la seva imitació de la famosa «Carta de Escarramán a la Méndez», de Quevedo (1610-1612), que inaugura el subgènere de la *jácara*. Pedraza (2006: 85) ha posat en relleu la transposició al camp dels afers polítics d'aquest format poètic que en un principi volia parodiar el món de la marginalitat. El romanç de Cros i la resposta de Febrer versen sobre la presó, el 1637, de Josep del Olmo, secretari de la Inquisició de València, i del seu fill Josep Vicent, també literat i destacat geògraf que, com hem vist, intercanviava novetats literàries amb Febrer. Els Olmo havien estat acusats de la mort del notari del Sant Ofici Julián Palomares, però van ser alliberats gràcies a la protecció de l'inquisidor general de València, Ambrosi Roig (Faus 2014: 96). Els dos amics es planyen de la presó dels Olmo, que imputen a les «lenguas maliciosas», i confien en què, d'acord amb la informació comunicada pels mateixos presos, serien alliberats per intermediació «de Madrid», potser fent referència a la Suprema. Val a dir que el romanç no està signat, però es pot intuir, d'acord amb l'anterior composició ressenyada, que és part de la correspondència poètica mantinguda per Febrer amb corresponents valencians.

- *Epigrama, o descripción trágica, o antígrafa crítica en forma de coloquio, referida en verso latino por el doctor gravísimo en medicina Daniel Senerto en su 3r tom., título "De arthritide infine", fol. 468, vertida con alguna adición poética en romance y rima castellana por el doctor Melchor Febrer, presbítero de la villa de Traiguera, Reyno de Valencia, notablemente apasionado de la penosa y continua enfermedad de la podagra y chyragra, por su entretenimiento y divertir el humor convallescente. Consuelo para si y a los demás gotosos* (f. 76-84v).

Text datat a Traiguera el 29 de setembre del 1644. Es tracta, com diu el títol, d'una traducció al castellà del col·loqui *Tragopodagra*, atribuït a Lluçia de Samosata. Febrer treballa a partir de la versió llatina del text grec, obra d'Erasme Schmidius (Schmied, o Schmidt), que fou inclosa a l'obra mèdica *De arthritide tractatus*,¹³ del professor de medicina i company seu a Wittemberg, Danniell Sennert (1572-1637). El col·loqui ja havia estat traduït al castellà, directament del grec, per l'humanista Andrés Laguna, el 1538, i, en una segona versió, el 1551 (Rodríguez Alfageme 2015). Es tracta d'un diàleg carregat d'ironia i bon humor –Febrer patia la malaltia en carn pròpia– en què participen un vell gotós, la deessa Podagra, un cor de poagrosos, un correu, o nunci, de la deessa, dos botxins que la serveixen i dos metges.

Pel que fa a les addicions anunciades al títol, podem constatar, a manca d'una col·lació més exhaustiva, que Febrer afegeix (f. 76v-77) un context nou per al diàleg, emmarcat ara dins d'una visió en què la deessa Podagra apareix al malalt:

---

13 L'obra fou publicada a Wittemberg el 1613. Hem consultat la reedició de Wittemberg, 1631.

Seis messes ya passados, una noche
que el rubio sol de su dorado coche
[...]
Baxo un dozel de carmesí dorado,
color sanguinolento y encarnado,
sentada vi una dama muy hermosa,
reyna en el parecer, divina diossa,
leeí un rétulo enfrente de la dama,
que Podagra, o Arthritide se llama.

El discurs queda, per tant, inserit dins d'un somni, marc contextual molt habitual que dóna àmplia llibertat creativa a l'autor. En la conclusió, Febrer substitueix l'entrada final del cor del text de Schmidius per una del relator/autor que ha tingut la visió en què, com demana l'artifici retòric, desperta del somni i tanca el cercle.

- *Dos discursos del mundo al revés y claro desengaño de su vanidad y locura, embustes y mentiras en que vive y pasa, pensados en diferente traza por el licenciado Cosme Gómez Tejada de los Reyes, capellán mayor de las descalzas bernardas y patronazgo en San Ildefonso de Talavera, en su libro de la "Prosa prodigiosa", puestos y trabajados en verso heroico por un Dr. incógnito, su amigo, en 4 de julio, año presente 1645 (f. 1-14).- Discurso segundo del mundo al revés y política exemplar del cuerpo humano. Por el mesmo autor (f. 15-27). 1645, El doctor Melchor Febrer, presbítero de Trayguera.*

Tot i que al títol es presenten com a composicions obra de «un Dr. incógnito», al final del segon discurs es revela l'autoria real: «el doctor Melchor Febrer, presbítero de Trayguera» (f. 27v), com ja havia notat Madroñal (1991: 307-308). Aquest autor considera els «discursos» –en forma d'hendecasil·labs apariats– «deformaciones» d'un altre text de Gómez de Tejada, i, per tant, difícilment responsabilitat d'aquest. El text subjacent és el *León prodigioso* (Madrid, 1636), que gaudí de diferents reedicions i d'una segona part pòstuma (Alcalá de Henares, 1673). Es tracta d'una novel·la d'aventures protagonitzada per diverses bèsties, dividida en 54 apòlegs, amb reflexions sobre les costums de l'època i digressions morals, a mode de faula al·legòrica, impregnada, com revela el títol, de l'episteme barroca del desengany. L'obra ha estat ben considerada per la crítica, tant per la puresa del llenguatge, l'interès de les observacions sociològiques i sobre tot per la crítica de la nova poesia culterana (Periñán 1976). Els discursos de Febrer, més que deformacions o empobriments de l'obra de Gómez, s'inspiren lliurement en alguns dels apòlegs, com ara el 13 –«Vanidad del mundo»–, el 15 –«Que el mundo reformado llegó al punto de perderse»–, o el 17 –«Del mundo al revés»–, per citar tan sols els més afins. El de Vinaròs deixa de banda els protagonistes animals i el gènere de la faula per anar directament a la *res* conceptual, és a dir, a la reflexió moral continguda en els diferents episodis segons la seva interpretació. Les reflexions s'articulen mitjançant el diàleg entre un protagonista que, decebut del món, es retira al desert a meditar, i l'al·legoria del desengany, en figura de l'arquetípic personatge del vell savi –«un venerable

viejo, en mucho agrado,/ ya decrépito, anciano, mal vestido,/ alto, flaco, ya en huesos consumido»— que li va revelant els enganys del món.

És difícil trobar paral·lels i calcs textuais clars entre la novel·la i els *Dos discursos* en vers. Madroñal (1991: 308), agut, ja va donar compte de què al manuscrit de la Biblioteca Nacional apareixien, copiats fidelment o amb petites variants, alguns dels poemes que Gómez de Tejada havia incorporat al *León prodigioso* per il·lustrar o glossar algun punt moral. D'altres li van passar per alt, com ara les quartetes «Distancia importa tener», del f. 2v del manuscrit, que apareixen a la pàgina 156 (apòleg 15), de la novel·la.¹⁴

---

14 Segons l'edició de València, 1665.

Apèndix. Edició de l'epístola de Melcior Febrer a Marc Antoni Ortí¹⁵

Resposta mia a una carta en valencià escrita per el señor y amich meu March Antoni Ortí, notari y secretari de la Diputació de València, avisant-me del disgust que tingué ab lo virrey de los Vélez¹⁶ per la correspondència que li volgué prohibir de una señora dama Fenollet, monja en Madalenes,¹⁷ conforme ho escrigué al capità Miranda, que estava es[il·legible] en lo quadern que s de obres sues, y yo li responguí lo següent.

Yo us fas infinites gràties,
señor March Antoni Ortí,
per lo paper que hau donat
al doctor qu és mon cosí,¹⁸
que n ser per mans de doctor 5
vos promet que m'ha servit
de Mytridates¹⁹ famós
per a curar lo verí
d'est greu y pestilent mal
que contínuament patixch 10
del dolor de hillada²⁰ y gotta,
tot est calurós estiu.
Ab ells me trobà el doctor
jameccant y donant crits,
y renovant lletanies 15
donant buelcos per lo llit,
y com mon cossí me ama
com jermà tant com a si,
tan prest com me agué abrassat
me mostrà lo vostre escrit. 20
Que, encara que sens poder

---

15 He respectat l'ortografia del text. Accentuació, apostrofació, puntuació i aglutinació/desaglutinació de mots segons la normativa del valencià actual. Desenvolupo les abreviatures. Agraïxo a Albert Rossich les observacions i suggeriments tan perspicaços a l'hora d'editar el text.

16 Pedro Fajardo de Zúñiga y Requesens, virrei de València del 1631 al 1635. Els fets narrats, per tant, haurien esdevingut cap al 1635, tot i que el text està datat el febrer del 1636.

17 El convent de dominiques de Santa Maria Magdalena.

18 Deu tractar-se de Francesc Miquel Febrer, doctor en medicina de Vinaròs i cosí de Melcior (ADTo. Beneficials. Vinaròs 18, s/f.), (Febrer 2014: 9, n. 5). Segurament hem d'identificar aquest personatge amb l'homònim que regentà una càtedra d'anatomia a la Universitat de València entre el 1620 i el 1630, si més no (Felipo 1986: 65-66, 75-76).

19 Mitridates VI Eupàtor (132 a. c. – 63 a. c.), rei del Pont, estava, segons la llegenda, immunitzat contra els verins a força d'ingerir petites quantitats de tòxics.

20 *dolor de illada*: dolor nefrític.

llegir més que el sobrescrit,
sols en veure lletra vostra
del dolor me sosseguí,
perquè açò teniu guanyat 25
en mon cor des de que viu
les vostres primeres obres
del vostre ingeni tan viu.
Lleví'm, y en haver rezat,
sens poder-me contenir 30
ni esperar fleuma de llit,
tot vostre paper llegí.
Perquè llegint vostres obres,
ans de acabar de llegir
vos promet que cada letra 35
al cor me dona un pezich,
perquè qualsevol concepte,
ab un alegre tris-tris
me fa tendres cozeguelles²¹
dins les rues²² del melich. 40
És gran gust lo que incita,
puix a la que estic llegint,
al front me done palmades
y estyre los borzeguins.
Qui m mira de lunny, a soles, 45
me tindrà per defallit,
que u fonch sempre (als que bé senti)²³
home que sens causa riu.
Do del cel és, sense dupte,
lo que en lo escriure teniu, 50
puix sou en la pròpria llengua,
com fonch sant Vicent, oÿt.
Yo sé que en terres estranyes
admira lo que escriviu
y se apliquen per entendre-us 55
a la llengua el més perit.²⁴
Vós sou lo restaurador,
y un esmalt sobre el or fi,

---

21 *cozeguelles*: pessigolles.

22 *rues*: arrugues, plecs de la pell.

23 vers hipermètric.

24 Es diu que sant Vicent Ferrer, malgrat predicar sempre en valencià, era entès, miraculosament, per gentes d'altres llengües. Semblantment, Ortí és llegit i entès per gent de «terres estranyes», gràcies a l'estudi i aplicació que suscita l'interès per les seves obres.

de la lengua valenciana y dels poetes antichs.	60
De Auziàs March, de Jaume Roig, Moreno, Portell, Narzís Vinyes ²⁵ y de Andreu Pineda, Jaume Gazull y altres mil.	
Com del reverent prevere mossén Fenollar, tan ric de ingeni, que en vers y en prosa la trona y teatro omplí.	65
De tots he vist obres bones y tots sos libres he vist,	70
però no han pogut tots junts lo que a soles vós ab mi.	
Perquè en oïr vostres gràties de riure no m puch tenir, que m tenen vostres paraules tot encantat y endolzit.	75
No us cansen estes ternures, que pense ne haureu patit a una rexa ²⁶ més amargues, cubertes ab lo alfanich ²⁷	80
de unes paraules melades passades per alambí de un fogós y agut ingeni, quinta essència al docte styl.	
Que ls conceptes y el llenguatge tan estrany ab què encariu vostres amors me admiraren y m feren lanzar sospirs.	85
Per aquella relatió que fereu al vostre amich acerca de aquella pressa, tan inica com civil,	90
mogut lo meu pit a pressa, molt bachiller inquirí lo primer moble y la causa que ls movia; y trobí	95
per la pressó y vinguí a entendre ser la causa un serafí,	

---

25 És a dir, Narcís Vinyoles.

26 A la del convent, on festejava amb la monja Fenollet.

27 *alfanich*: pasta de sucre pastada amb oli d'ametles dolces (DCVB).

que a ser mortal yo duptara pogués vostre cor omplir.	100
Perquè yo l veig tan señor, tan grave y ben advertit, que les cosses d'esta vida no l poden content tenir.	
Y axí inferixch que Dorista ²⁸ és celestial sperit, que vestida en carn humana, vostre cor docte à investit.	105
Tal la contemple exa dama, puix la sympatia em diu que és igual al vostre ingeni y templada tals vostres pits.	110
Confesse que ses paraules cadenetes són de Ophir, que al cor més fort encadenen y el fan son etern catiu.	115
Tal confessau que està el vostre; yo u crech per lo que tinc dit, y que ab aquelles cadenes estan los dos cors units	120
quant apartats per defora y ab tantes parets en mig, ²⁹ causa que lo cuc del cor més barrina a part de dins.	
No alcanza esta veritat lo envejós que us ha impedit la vista y la entrada en cassa, que llenya al foch ha affegit.	125
Però encara que contemple més del que us sabré encarir les parts de Dorista bella, confesse que m'entristí veure-us en tal confraria, puix may vos imaginí amich de carn en graelles ³⁰	130
havent provat lo rostít.	135

---

28 Dorista és el nom d'un personatge d'*El caballero del sacramento*, de Lope de Vega. Cal dir que al monestir de Santa Magdalena hi hagué per aquells anys una monja anomenada Dorotea Fenollet, que professà el 1617 i exercí de priora el 1655-1658 (vg. Callado 2014: 218, n. 114; 238, n. 225).

29 Es a dir, els seus cors estan tan units emocionalment com físicament apartats.

30 Amb aquesta imatge es vol representar els amants festejant a través de la reixa del convent.

Perdonau-me aquesta exida,
que may he pogut soffrir
que s perda un home prudent
per tan tenebrós camí 140
quant clar per anar a infern,
devotament, a hon no oÿu
sinó ferros, horrós y res,
envejes y bons desigs,
que les obres que se actuen 145
de les mans al cap dels dits
és lo gust que Salafranca
amenazà lo seu chich.³¹
¿Què s possible que s condene
lo devot³² que està en los lym³³ 150
per menyx que s condenà Judes,
qu·ell no besa y Judes sí?
¡Que estigua tant temps un home
mastegant lo fre, endolsit
sols ab melosses paraules, 155
llançant broma y escopint,
com fa la mula de un metge,
fermada a la porta oÿnt,
plena de bromes la boca,
lo que l'amo repetix! 160
Sempre en la càrrega al coll,
llançant chamecs y sospirs,
amarrat a una gran rexa
com un frizó de almodí.³⁴
¡Espante'm que pugua un home 165
com abestruz digerir
los ferros que està chupant
sols tecejats en los dits!³⁵
¿Qu·estos nomenen devots?

---

31 Passatge difícil; interpreto que el delit que es treu del festeig –tocar-se amb «la punta dels dits» no paga la pena. Un tal Salafranca, segons el dietari de Joan Porcar, era jurat de València el 1615 i justícia criminal el 1621 (Lozano 2012: 387, 624).

32 *devot*: irònicament, festejador de monges.

33 *lyms*: el llimb.

34 *frizó*: frisó, cavall de càrrega.

35 La mateixa imatge a Pere Jacint Morlà: «i a voltes mossegant ferro,/ passant plaça d'avestruç» (Ferrando 1995: 47) i a Francesc Fontanella (Sogues 2014: 220). El concepte es basa en la creença de què els estruços menjaven ferro, tal com els festejadors de monges parlant entre reixes.

Yo per indevots los tinch, perquè els vots que dins prometen jamay los poden complir. Tinch-o per gran desbarat, que, agraviant a Jesuchrist, qu és lo verdader Espòs, diguen devot a un gentil, y ofenent-lo cara a cara, puix lo mira dia y nit, entre ls agravis mayors aquest és lo mayor crim.	170 175 180
Y primer vull que m ferixca un llam o un estoch febrit, ³⁶ que m pegue una genollada des de una escala un bochí, que m'empoçonye lo cor una víbria ³⁷ o escorpí, y una taràntula em pique, que ballant me consumís, ans que enamorat de monja a Déu offengua attreuit, violant los desposoris, que u tinch per criminós crim. Y no m basta que m digau lo que alguns altres me han dit: que són amors sense offendre, perquè açò no u puch patir. Y en bona philosophia, digau-me: ¿Qui may ha vist que estant sobre l foch la lenya més verda no s fa caliu? Pués la que està feta estopa, ceca y corcada per dins, buffant al foch lo Diable sense flama es consumix. Per ascedent tinch a Venus, y no s lo millor que tinch, perquè tenir tracte ab dona sens mal pensar, may poguí. Que ab elles combat la carn al sant més liure y ben quist, fent guerra la voluntad	185 190 195 200 205 210

---

36 *febrit*: brunyit.

37 *víbria*: escurçó (DCVB).

y movent a l'appetit.
Que, perduda la rahó,
fets de un brut tots los sentits
rationals ab lo deleyt, 215
vinguen a caure en comís.
Nostre pare sant Vicent
diuhen que solia dir
parlant de aquesta matèria:
«Yo bé sé que he de fugir 220
de veure y de tractar dones,
mas, miserable de mi,
tractant-les, lo que faria,
yo no u sé: Déu ho pot dir».
Inferiu d'esta doctrina 225
lo que sabreu inferir,
y que no som sant Vicent,
sí del mateix peccat fills.
Yo conech que en mirar dones
may poguí acabar ab mi, 230
que almenyx en la voluntad
no m'animàs y atrevís,
per a consentir peccat,
consumat y consentit,
y caure en lo pensament 235
com si obtinguera mon fi.³⁸
Pués sí: tots som fills de Adam
y tots de una carn vestits,
y a l'ànima més devotta
és lo casser enemich. 240
Los devots que ab libertat
tottes hores, sens perill
de infàmies ni de la vida
gozen de sos apetits
y tracten la dona amada 245
tan de prop, ¿com los envits
ab que la carn los combida,
covarts, li podran desdir?
Pués si ls volen y ls fa cacha³⁹
embidant-los sens tenir, 250
paguaran perquè volgueren
lo joch ab foch infinit.

---

38 Febrer reflexiona al voltant de Mateu 5: 28: «Tothom qui mira una dona amb desig de posseir-la, ja ha comès adulteri amb ella en el seu cor».

39 *fer cacha*: apostar sense tenir cartes bones; en aquest cas, prometre relacions carnals que no seran possibles.

Y axí, may creuré que puguen los més devots prevenir lo peccat del cobejar,	255
que al cel se fila molt prim. Y axí s condenen debades, may obrant, sino fronzint com a Tàntalos ⁴⁰ los morros,	260
de fam y de sed perits. Bé crech yo no sou de aquestos, perquè us regonech previst en christià y exemplar per lo molt que haveu llegit. Perdonau-me si us predique,	265
que so religiós y, en fi, may me ha ferit esta peste, si bé pareix que en sé un niu. Açò basta, que confesse per bachiller y atrevit,	270
pretenent yo despertar a qui és mon mestre dormint. No és, cert, aquest mon intent, que m conec, y sols vull dir planament lo sentiment	275
que tinch dels tals compassiu. Estos versos mal llimats, més entesos que medits, ab styl torpe y confús,	280
tan enfadós com prolix, és per parlar-vos per carta, que parlen molt los escrits, y obligar-vos a respondre'm lo que y haureu corregit. Notareu-me de curtet	285
lo soneto que escriguí, com lo meu nom, ⁴¹ y per ço ara tan llarch vos [he] escrit. Cantar mal y porfiar, ⁴² pense yo que m podreu dir,	290
mas no dexaré de fer-ho,	

40 La mateixa imatge sobre els devots de monges es troba al «Somni de l'infern» de Pere Jacint Morlà: «Tàntalos són, pues contemplen/ la mata del jolivert/ i se'n vénen sense tastar-la» (Ferrando 1995: 90).

41 Febrer, el mes més curt.

42 *cantar mal y porfiar*: 'cantar o parlar malament i insistir a fer-ho massa sovint'.

pués me resulta en profit
lo saber de vostra vida.
Salud, com vull per a mi,
ab totta vostra família,   295
puix és vostre tot quant tinc.
Perdonau-me aquest enfado,
que yo m confesse atrexit.
De Trayguera, a tres del mes
que m nomena. Any 36.   300

Finis

Bibliografia

- Beser, S. (1991) «Francisco Cros y su ‘Canción lírica’ a la muerte de Lope de Vega», *Miscel·lània dedicada a [...] mossén Manuel Milián Boix*. València, AMIC, p. 127-137.
- Brown, K./Escartí, V. (1990) «Edició i estudi d'alguns poemes catalans en un manuscrit de Don Francesc de la Torre i Sebil». *Caplletra*, 9, p. 59-117.
- Callado, E. (2014) *Mujeres en clausura. El convento de Santa María Magdalena de Valencia*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- Cerdà, J. (2012) *Els cavallers i religiosos de l'orde de Montesa en temps dels Àustria (1592-1700)*. Tesi doctoral presentada a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València.
- Felipo, A. (1986) «La Facultad de Medicina de la Universidad de Valencia (1621-1634)». *Contrastes. Revista de historia moderna*, 2, p. 57-79.
- Ferrando, A. (2012) «Una revisió crítica del Barroc valencià». *Caplletra*, 52, p. 113-152.
- Ferrerres Nos, J. (2009) *L'esplendorosa Traiguera renaixentista*. Vinaròs, Antinea.
- Fuster, J. (1956) *Antologia de la poesia valenciana*. Barcelona, Editorial Selecta.
- Gallego, J./Felipo, A. (1983) «Grados concedidos en Valencia entre 1526-1561. Segunda Parte», *Analecta Sacra Tarraconensis*, 55-56, p. 7-106.
- Madroñal, A. (1991) «Vida y obra del licenciado Cosme Gómez de Tejada y de los Reyes». *Revista de Filología Española*, LXXI, p. 287-316.
- Massip, F. (1992) «Elements teatrals de la processó del Corpus de Tortosa (s. XIV-XVII)», dins Massot, J. (coord.) *Estudis de llengua i literatura catalanes XXIV (1992)*. *Miscel·lània Jordi Carbonell 3*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 43-80.
- Navarro, J. M. (ed.) (2011) *A propòsit d'un manuscrit del segle XVII. "Caña útil. Los profits de la caña". Notes d'etnografia i llengua*. Castelló de la Plana, Ajuntament de Castelló de la Plana.
- Pedraza, F. (2006) «De Quevedo a Cervantes; la gènesis de la jácara», dins Close, A. (ed.) *Edad de Oro Cantabrigense. Actas del VII Congreso de la AISO*. [Madrid], AISO, p. 77-88.
- Periñán, B. (1976) «El "León prodigioso" y una raposa anticulterana: crítica literaria en el siglo XVII». *Studi Hispanici*, 3, p. 153-186.
- Pitarch, V. (2001) *Llengua i Església durant el Barroc valencià*. València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Querol Coll, E. (2001) «"La consolació corporal i temporal del poble": pervivència del teatre a la ciutat de Tortosa en els segles XVI-XVIII», dins Rossich, A. (coord.) *El teatre català dels orígens al segle XVIII*. Kassel, Edition Reichenberger.
- . (2006) *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'edat moderna*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Enric Querol. Melcior Febrer, poeta i dramaturg del Baix Maestrat de la primera meitat del segle XVII

- . (2016) «Sobre l'autoria del text *Canya útil* i el manuscrit *És de coses predicables i altres que no són de mercaderia*, de l'Arxiu Municipal de Castelló de la Plana». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 92, p. 7-16.
- Rodríguez Alfageme, I. (2015) «Las traducciones de Luciano, *Tragopodagra*, debidas a Andrés Laguna». *eHumanista*, 29, p. 261-289.
- Romeu, J. (1994-1995) «Els textos dramàtics sobre el Davallament de la Creu», dins *Teatre català antic*. Barcelona, Curial.
- Sogues, M. (2014) «L'erotisme a les cartes a les senyores dels Àngels i de Jerusalem, de Francesc Fontanella» *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 3, p. 209-238.
- Solervicens, J. (2012) «El sistema literari barroch», dins *La poètica del Barroc. Textos teòrics catalans*. Lleida, Punctum, p. 11-46.
- . (2016) «Concepte de Barroc», dins Solervicens, J. (coord.) *Història de la literatura catalana*, vol. IV, p. 192-249.
- Ximeno, V. (1747-1749) *Escritores del reyno de Valencia*. València, Josep Estevan Dolz.